

1.01
Prejeto 6. 1. 2015

UDK: 94(460)"1923/1937"

Avgust Lešnik*

Spopad »dveh Španij« z vidikov socialne strukture španske družbe in razrednih nasprotij v njej¹

IZVLEČEK

V ospredju pričujoče razprave je analiza španske družbe v obdobju med prvo in drugo republiko (1875–1931), še posebej socialne strukture in razrednih nasprotij v njej, kakor tudi iskanje vzrokov, ki so pripeljali do nepomirljive politične polarizacije španske družbe v obdobju druge španske republike (1931–1936). Polarizacija je dosegla kulminacijo s parlamentarnimi volitvami 16. februarja 1936 in posledično vodila v državljansko vojno (1936–1939). Heterogenost republikanskega tabora Ljudske fronte je imela za posledico, da je bil španski socializem večstrankarski, pa tudi družbena revolucija leta 1936 je bila večstrankarska.

Ključne besede: Španija, Republika, državljanska vojna (1936–1939), socialna struktura, falanga, Ljudska fronta, socializem

ABSTRACT

CONFLICT BETWEEN »THE TWO SPAINS« FROM THE VIEWPOINT OF THE SOCIAL STRUCTURE OF THE SPANISH SOCIETY AND CLASS OPPOSITIONS WITHIN IT

The following discussion focuses on the analysis of the Spanish society in the period between the First and the Second Republic (1875–1931), especially on the social structure and class oppositions within it as well as on identifying the causes leading to the irreconcilable political polarisation of the Spanish society during the Second Spanish Republic (1931–1936). The polarisation culminated in the parliamentary elections on 16 February 1936 and consequently led to the Civil War (1936–1939). The heterogeneity of the republican camp of the Popular Front was the reason for the multi-party Spanish socialism as well as the multi-party nature of the social revolution of 1936.

Keywords: Spain, Republic, Civil War (1936–1939), social structure, Falange, Popular Front, socialism

* dr., redni profesor, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, Aškerčeva 2, SI-1000 Ljubljana, avgust.lesnik@ff.uni-lj.si

¹ Pričujoči prispevek je za objavo prirejen referat, ki sem ga imel na okrogli mizi z naslovom »Pre-mišljevanja 75 let po koncu španske državljanske vojne« 15. 5. 2014 na Inštitutu za novejšo zgodovino v Ljubljani.

I.

V uvodu velja spomniti, da je španska državljanska vojna uradno trajala skoraj tri leta (od 17. julija 1936 do 1. aprila 1939) in je terjala – po različnih ocenah – od pol do enega milijona človeških žrtev. Obenem je ta vojaški spopad »dveh Španij« – militaristične in demokratične – globoko polariziral tako domačo/špansko kot svetovno javnost v tridesetih letih prejšnjega stoletja. Medtem ko so imele domače konservativne sile (aristokracija, falangisti, monarhisti, karlisti, katoliška cerkev idr.) ter vojaška hunta zaslonbo v nemškem nacizmu in italijanskem fašizmu, je demokratična svetovna javnost aktivno podprla obrambo Španske republike, ki jo je vodila legalno izvoljena koalicija ljudske fronte (socialisti, republikanci, komunisti, anarhisti, anarhosindikalisti idr.). Hkrati je imel ta spopad simbolni pomen; medtem ko je za demokratično javnost predstavljal neomajno voljo za ohranitev demokracije in odpor zoper fašizem, je na drugi strani za evropsko desnico pomenil poslednji preizkus na poti k obračunu svetovnih razsežnosti. Toda tragika krvavega spopada za Pireneji ni le v tem, da levici ni uspelo ustaviti napadalnega pohoda desnice, pač pa v tem, da ga je posebej usodno opredelilo dejstvo, da sta se na španskih tleh spopadli tudi dve levici in dve videnji revolucije, komunistična in anarhistična, torej pristaši premišljene revolucionarne organizacije na eni in množične spontanoosti na drugi strani.²

Da bi razumeli globlje vzroke tega širokega prizorišča vojnega spopada – če splošimo – med taboroma protifašizma in reakcije, moramo vsekakor upoštevati tudi temeljno razvrstitev družbenih, ekonomskih in političnih silnic, ki so Španiji krojile usodo v tridesetih letih prejšnjega stoletja, tj. krepitev demokratičnega in republikanskega gibanja, reševanje agrarnega in narodnostnega vprašanja ter regionalne avtonomije, nadalje vprašanje odnosov med delom in kapitalom, vprašanje življenjske ravni najširših delovnih slojev prebivalstva in njihovega izobraževanja, oblikovanje Ljudske fronte idr. Vojaški udar (*pronunciamento*)³ generala Franca je namreč napovedal le končnico daljšega procesa in končnega obračuna med »dvema Španijama«, tj. med dvema antagonističnima stranema: med sproletariziranimi delavskimi in kmečkimi množicami ter zavezniškimi demokratičnimi sloji na eni strani in vladajočimi razredi zemljalastiške oligarhije, bogatega meščanstva, visoke duhovščine, monarhistov, militaristov in falangistov/fašistov na drugi strani.⁴ Preprosto povedano, ni bilo več

² O tem gl. Trivo Indić, »Španski socijalizam i građanski rat 1936–1939: sukobi unutar pokreta i njihove pouke,« v: *Španjolska 1936–1939* (Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Globus, 1986), 62–105. Na konferenci anarhističnih sindikatov (CNT) v Zaragozi (1922) so delegati večinsko zavrnilo pristop k III. (Komunistični) internacionali – Kominterni z obrazložitvijo, da v »Rusiji ni uspela revolucija, temveč država, ki paralizira in zatira revolucijo« (prav tam, 71). Od tedaj je uradna Moskva gojila nepomirljivo sovraštvu do španskih anarhistov, kar je usodno zaznamovalo njen netolerantni odnos do španske večstrankarske revolucije.

³ Vojaški udar je uradno vodila t. i. Zveza nacionalne obrambe (*Junta de Defensa Nacional*), zato so vstajniki dobili ime nacionalisti.

⁴ Avgust Lešnik, »Jugoslawen in Spanischen Bürgerkrieg,« *Jahrbuch für Forschungen zur Geschichte der Arbeiterbewegung*, št. I (2006): 37.

prostora za obe, tj. za tradicionalno, v preteklost zazrto Španijo, ter za Španijo pričakovane/želene socialne revolucije republikansko-proletarske smeri, ki naj bi razrešila nakopičena odprta socialno-ekonomska in regionalna vprašanja, ne nazadnje pa tudi pospešila procese demokratizacije in modernizacije.

II.

Vzroke, ki so vodili špansko družbo v skrajno politično polarizacijo, je treba iskati tako v njeni zgodovini kot v njeni razredni strukturi, pa tudi v njenih dveh ključnih institucijah, tj. Cerkvi in vojski, v njuni izjemni moči, statusu in vplivu, in še kaj bi lahko dodali. Seveda ne gre spregledati, da so bili nakopičeni družbeni problemi, s katerimi se je soočala Španija v tridesetih letih prejšnjega stoletja, plod tako specifičnosti njenega zgodovinskega razvoja kot nepripravljenosti vladajočih struktur, da bi jih smelo razrešile. V tem kontekstu velja spomniti, da Španija – nekoč gospodarica starega in novega sveta – velja z začetka 20. stoletja za arhaizem Zahoda. V svetu, ki se je začel uniformirati, je Španija otok tradicij in njeni vladarji si štejejo v zaslugo, da so znali kljub sodobnim političnim in gospodarskim tokovom ohraniti *hispanidad* (»španstvo«, španske posebnosti, »španski duh«), kar se bo pokazalo – z vidika modernizacije in demokratizacije španske družbe – prej za oviro kot ne.

Da ne zaidemo predaleč v preteklost, naj tu opozorimo le, da je Španiji v zadnji četrtini 19. stoletja vladala t. i. liberalna monarhija, vzpostavljena leta 1875 po 7-letni politični in družbeni nestabilnosti, ki so jo zaznamovale politične in strankarske napetosti med radikalnimi liberalci, konstitucionalisti in ultramonarhisti, ter kratkotrajno obdobje prve republike (1873–1874). Ta režim, temelječ na prevladi velike buržoazije in veleposestnikov, je prinesel obdobje političnega miru, saj sta se na oblasti menjavali po vnaprejšnjem dogovoru le dve glavni oligarhični stranki, liberalna in konservativna. Toda leta 1898 so vzpenjajoče se ZDA Španiji prizadejale ponižujoč vojaški in pomorski poraz na Karibih in Tihem oceanu; z njim je izgubila zadnje ostanke obsežnega imperija, osvojenega v 16. stoletju (Kubo, Portoriko, Filipine). Materialne izgube, ki jih je utrpela v tej katastrofi, so bile znatne, toda še hujši je bil psihološki udarec, saj so se Španci soočili z nesposobnostjo, zaostalostjo in neizogibnim drugorazrednim položajem svoje države. Za špansko monarhijo je leto 1898 pomenilo znak za začetek dolgotrajnega procesa razpadanja, ki je dosegel vrhunec leta 1931, ko jo je nadomestila druga republika.⁵

V 19. stoletju je Španija dokončno izgubila imperialni položaj v svetu, pa tudi industrijska in liberalno-demokratska revolucija, ki sklence preobrazbo stare Evrope, se Španije komaj bežno dotakne.⁶ Statistike ocenjujejo, da je bilo na prehodu v 20. stoletje med 11 milijoni aktivnega prebivalstva 8 milijonov revežev (dninarji, mali

⁵ Martin Blinkhorn, *Demokracija in državljanska vojna v Španiji (1931–1939)* (Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 1995), 21.

⁶ Pierre Broué in Émile Témime, *Španska revolucija in državljanska vojna* (Ljubljana: Delavska enotnost, 1986), 24.

kmetje – zakupniki, mali obrtniki, industrijski delavci in rudarji), ki jim je delo komaj zagotavljalo preživetje. Tem je sledilo 2 milijona ljudi srednjih razredov (pol premožni kmetje in mala buržoazija) ter milijon t. i. privilegirancev (veliki zemljiški posestniki, velika buržoazija, duhovščina, uradništvo, vojska, izobraženstvo).

Španija je bila v začetku 20. stoletja še vedno pretežno ruralno-agrarna država; s poljedelstvom se je ukvarjalo več kot 70 % njenega aktivnega prebivalstva. Po stopoma se je razvijala tekstilna industrija v Kataloniji ter železarstvo, jeklarstvo in ladjedelništvo v Baskiji. Samo tam in na rudarskih območjih Asturije sta obstajala moderna buržoazija in industrijski delavski razred. Povsod drugod je bila Španija ne samo agrarna država, pač pa tudi močno zaostala in neproduktivna ter povrh vsega še nepravilno družbeno urejena. Medtem ko so na velikih območjih južne Španije (Andaluzija, Extremadura, La Mancha) prevladovala ogromna zasebna posestva v lasti odsotnih latifundistov, ki so jih obdelovale množice brezupno revnih dninarjev brez zemlje, so bile za druge pokrajine značilne male družinske kmetije bodisi v zasebni lasti ali najemu, ki so životarile na robu preživetja.⁷ Zato seveda ne preseneča, da so bili kmečki nemiri, ki jih je dušila civilna garda, kronična značilnost življenja v Španiji. Agrarno vprašanje je postalo potemtakem velika skrb vseh tistih, ki so se trudili, da bi Španijo modernizirali in demokratizirali. Podatki so zelo zgovorni: leta 1931 je bilo dva milijona poljedelskih delavcev (dninarjev) brez zemlje, hkrati pa je imelo 50.000 podeželskih plemičev v lasti polovico španskega ozemlja; medtem ko je imelo 10.000 posestnikov po več kot 100 hektarov zemlje, se je moralo milijon in pol malih posestnikov, katerih zemljišča ne presegajo hektara površine, preživljati na zemlji bogatih. Špansko zemljo je torej upravljala peščica veleposestnikov. Oligarhi, kakor so jih imenovali nasprotniki, so si znali v teku stoletij ohraniti bistvene privilegije in premoženje na škodo kmečkih množic. Monarhija je bila brez dvoma njihov režim, edini zares prikladen za njihove interese in težnje.⁸

Splošno zaostalost Španije sta posebljali in krepili še mogočni instituciji Cerkev in vojska. Resda je bila španska Cerkev z 80.000 duhovniki, menihi in nunami svojevrsten anahronizem, ki je sodil v srednji vek, vendar ne gre prezreti objektivnega dejstva, da je imela med vladajočimi strukturami izjemno ekonomsko in politično moč. »V nobeni drugi deželi ni Cerkev uživala toliko privilegijev kot v Španiji. V nobeni drugi deželi niso jezuiti tako popolnoma nadzorovali ljudske izobrazbe, in v nobeni drugi deželi ni bilo cerkveno imetje tako velikansko. Tretjina zemlje je pripadala verskim kongregacijam, Cerkev pa je vlagala nemajhen kapital v banke, industrijska podjetja in finančne posle.«⁹ Poleg ekonomskega je imela španska Cerkev tudi močan politični vpliv, saj so bile klerikalne stranke in organizacije hrbtenica njene politike. Druga institucionalna opora konservativne Španije je bila vojska oz. oficirska kasta, ki se je po letu 1900 vse bolj nagibala k vmešavanju v politiko. Španska vojska je bila izvirna tako po sestavi kot tudi po svojem mestu v družbi. Pod mo-

⁷ Blinkhorn, *Demokracija in državljanska vojna v Španiji*, 22.

⁸ Broué in Témime, *Španska revolucija in državljanska vojna*, 26–28.

⁹ Alojz Ravbar, *Zakaj je padla španska republika* (Ljubljana: Borec, 1971), 436.

narhijo je imela 15.000 častnikov, od tega 800 generalov, kar je pomenilo po enega častnika na šest vojakov in po enega generala na malo manj kot 100 vojakov. Vojska na splošno ni bila dobro plačana, toda sinovi iz srednjega sloja, ki so sestavljali oficirski zbor, so našli v vojski materialno oporo, družbeni ugled in močan občutek, da pripadajo eliti. Zato ne preseneča, da so prav vsi najvišji poveljniki, pa tudi ogromna večina častnikov, bili zagovorniki oligarhije, nasprotniki vsakršnega razvoja, smrtni sovražniki revolucije.¹⁰

Iz povedanega lahko zaključimo, da je španski kler skupaj z vojsko, veleposestniki in finančno oligarhijo predstavljal nosilni steber konservativnih, reakcionarnih, desnih sil v državi.¹¹ Njihov program je bil utemeljen na ohranjanju preteklih vrednot/načel hierarhije, avtoritete, centralizma,¹² hkrati pa je gojil napadalni katolicizem in netolerantnost do demokracije in republikanstva ter seveda še prav posebej do delavskega gibanja in njegove ideologije. Ne nazadnje se je politična desnica oblikovala tudi okoli iluzij o možnosti, da Španija po grenkem porazu leta 1898 znova postane imperialna sila, kar pa je bilo – glede na takratno mednarodno politično konstelacijo – daleč od realnih možnosti.

III.

V letih 1898–1923 je razvoj kompleksnejše in težje obvladljive španske družbe soočil monarhijo Alfonza XIII. (iz vladarske hiše španskih Burbonov) s celo vrsto novih izzivov. Izobraženstvo je zahtevalo institucionalne in ustavne reforme, poleg tega pa so bile vse glasnejše tudi zahteve, da se monarhija (ki velja za poglavitni vir vseh družbenih težav) zamenja z republiko, še posebno med številčno vse bolj naraščajočim in revolucionarno usmerjenim proletariatom. Radikalno delavsko gibanje je naposled tudi porušilo več desetletno krhko politično ravnovesje med konservativci in liberalci.¹³ Po prvi svetovni vojni – v njej je Španija ostala nevtralna – so se socialne napetosti, pospešene s splošno povojno ekonomsko krizo in revolucionarnim vrenjem, kazale v številnih vstajah podeželskega prebivalstva in stavkah delavstva. To revolucionarno gibanje delavcev in kmetov je močno vplivalo tudi na avtonomistično narodnoosvobodilno gibanje zoper kastiljski centralizem, ki je prisotno v

¹⁰ Broué, Témime, *Španska revolucija in državljanska vojna*, 31.

¹¹ Katolicizem kot ideologija in Cerkev kot institucija sta bila osrednja opora španskega konzervativizma tako pred republiko kot med njo ne samo zaradi vpliva v šolah, na prižnici in v tisku, ampak tudi zaradi obsežnega in vsestranskega omrežja s cerkvenimi sredstvi finansiranih socialnih, poklicnih in kmečkih organizacij, v katere je bil vključen večji del katoliškega prebivalstva.

¹² Pomanjkanje španskega nacionalnega duha je nadomeščal birokratski militaristični (kastiljski) centralizem, ki je ločeval državo, družbene skupine in regionalne stvarnosti. Ta politično-upravi aparat je predstavljal avtoritarno nadoblast, ki je demokratične skupine usmerjala k federalističnim oziroma proticentralističnim rešitvam.

¹³ Nekateri zgodovinarji so prepričani, da so ob veliki krizi poleti 1917 samo nasprotja med srednjim razredom in levičarskimi kritiki rešile kraljevino pred usodo, podobno tisti, ki je vsega nekaj mesecev prej doletela ruskega carja Nikolaja II. – Blinkhorn, *Demokracija in državljanska vojna v Španiji*, 24.

španski zgodovini skoraj nepretrgoma od Napoleonove zasedbe leta 1808, in sicer v Kataloniji, Baskiji in Galiciji.¹⁴

Čeprav je bila Španija formalno parlamentarna monarhija, pa vlada in kortes nista zastopala najpomembnejših in najbolj množičnih slojev, saj so bili delavci in kmetje porinjeni na politično obrobje, še posebej, ker je z volitvami še naprej manipulirala oligarhija. Političnim težnjam množic so dajale smer ideje socializma in anarhizma, predvsem v okviru socialističnih (*UGT*)¹⁵ in anarhističnih (*CNT*)¹⁶ sindikatov.¹⁷ Če je bil med socialisti (več ali manj pričakovano) močno zakoreninjen reformizem, pa je bila na drugi strani španska posebnost anarhizem, ki je imel široko zaslonbo tako med agrarnim kot industrijskim proletariatom. Socialno in politično nemirno obdobje po prvi svetovni vojni pa je ponovno dokazalo, da monarhični sistem ni sposoben uspešno izvesti prehoda iz oligarhičnega liberalizma v pravo demokracijo in se priključiti takratnim evropskim parlamentarnim demokracijam. Hkrati je mobilizacija proletariata v razreševanje tako političnega kot socialnega konflikta med delom in kapitalom le-tega razvila v močno revolucionarno silo in politično stalnico – levico. Poleg strank socialistov in anarhistov se je za naklonjenost španskega kmečkega in industrijskega proletariata (od aprila 1920) borila tudi novoustanovljena revolucionarno usmerjena Komunistična stranka Španije (*PCE*).¹⁸

Medtem je reakcija – desnica vseh političnih barv – iskala pot, kako bi strla levičarske sile. Njen odgovor se je glasil: z uvedbo diktature. Ponovno je bil uporabljen že znani in preizkušeni ukrep – vojaški udar (*pronunciamento*). 13. septembra 1923 je general Miguel Primo de Rivera sporazumno s kraljem in politično oligarhijo izvedel državni udar, ukinil kortes ter uvedel vojaško monarhistično diktaturo,¹⁹ ki je videla svoj vzor v Mussolinijevem fašizmu. V tem kontekstu je Primo de Rivera oktobra istega leta v Rimu podpisal z Mussolinijem tudi sporazum o prijateljstvu med Italijo in Španijo. Glavna zaslonba Riverove diktature sta bili Cerkev in vojska ter novoustanovljena (aprila 1924) nestrankska organizacija Španska domovinska zveza (*Unión Patriótica Española – UPE*), katere geslo je bilo: »Domovina, vera, monarhija«. Cilj diktature je bil, da Španija postane katoliška korporativna država. Izdala je sicer nekaj socialnih zaščitnih zakonov v prid delavstva, toda ključnega, tj. agrarne

¹⁴ Večinsko prebivalstvo v Španiji so Kastiljci, katerih jezik – španščina – je bila edini državno dovoljeni jezik v uradih, šolah, armadi, v javnih množičnih medijih.

¹⁵ *Unión General de Trabajadores* (Splošna delavska unija): socialistična sindikalna organizacija.

¹⁶ *Confederación Nacional del Trabajo* (Nacionalna konfederacija dela): anarhistična delavska organizacija.

¹⁷ Strukturi družbe in države sta se prepletali, tako da se je špansko delavsko gibanje skoraj v celoti izenačevalo s sindikatom, ki ga za razliko od enako imenovanih evropskih organizmov niso pojmovali samo kot organizacijo, ki se bojuje za delavske pravice, marveč bolj kot delavsko skupnost in kot vzorec za solidarnostno združevanje. Anarhosindikalistična tradicija je naredila iz sindikata bolj kot obrambno orožje živo celico družbenega organizma, ki je delavcu pogosto vzela ves prosti čas. Španski sindikati so tako postali orodje družbene preobrazbe, pomembnejše od političnih strank.

¹⁸ *Partido Comunista Español*.

¹⁹ »Ironično je bilo, da je diktatura ob tem, ko je pospešila neizprosni propad oligarhičnega strankarskega sistema, spodbudila rast socializma in republikanizma«. – Blinkhorn, *Demokracija in državljanska vojna v Španiji*, 25.

reformne, ni poizkušala izpeljati, in velika zemljiška veleposest – največje socialno zlo Španije – je ostala nedotaknjena. Rivera je nemoteno vladal do leta 1929, ko so se začeli večji odpori proti njegovemu režimu, predvsem med intelektualci in študenti (na univerzi v Salamanki), hkrati pa je že bilo čutiti negativne posledice svetovne gospodarske krize v španskem gospodarstvu, kar se je kazalo v porastu političnega in socialnega nezadovoljstva in nemirov. Da bi umiril družbene napetosti, je Rivera spomladi 1931 dovolil občinske volitve;²⁰ te so prinesle republikancem tako odločilno zmago nad monarhisti (npr. v Madridu), da sta morala s kraljem zapustiti deželo.²¹ Junija istega leta so bile volitve v ustavodajno skupščino, ki so dale še enkrat enak rezultat, in republikanska večina je v kortesu oklicala republiko.

IV.

Drugo špansko republiko so sprva podpirali vsi najpomembnejši sloji španske družbe ali pa so jo vsaj sprejemali. Zgodovina njenih petih let (1931–1936) je zgodovina razpadanja tega širokega strinjanja, kar se bo izkazalo kot usodno dogajanje v novejši španski zgodovini.²² Decembra 1931 je Španija dobila novo ustavo, po kateri je postala »demokratska republika delavcev vseh razredov«, in je določala, da je lastnino mogoče zaseči »za socialne namene«.²³ Ustava je uvedla vrsto demokratičnih svoboščin: svobodo političnega organiziranja in delovanja, svobodo tiska, svobodo veroizpovedi, enakost med spoloma, ločitev zakonske zveze, ukinitvev plemiških privilegijev, ločitev cerkve od države ter šole od cerkve (statistika govori, da je bilo še leta 1930 kar 53 % španskega prebivalstva nepismenega), nadalje je ukinita državno podporo za plače duhovnikov, razpustila jezuitski red, zaplenila njihove posesti ter izločila cerkvene redove iz industrije, trgovine in izobraževanja. Vse to je seveda vzbudilo močno reakcijo, ki se je začela krepiti zlasti na klerikalni strani in stranki, vso podporo pa je našla tudi pri Vatikanu, ki je obsodil vse zakone, naperjene proti cerkveni in oligarhični oblasti v Španiji. V teh reakcionarnih krogih je bila druga republika označena za sovražnico vere in krščanstva. V obdobju 1931–1933, ki so ga desničarji poimenovali rdeče dvoletje, je vladalo več vlad, sestavljenih iz republikansko–socialistične koalicije. Nezadovoljstvo na desnici je raslo tako iz uveljavljanja z ustavo določenih demokratičnih svoboščin kot tudi iz strahu oligarhov, da bo republika ogrozila zemljiško posest in nasploh delovala s socialnimi ukrepi v prid delavstva in kmetov.

²⁰ Te so bile 12. 4. 1931 in so se spremenile v bolj ali manj neposreden spopad med monarhisti ter zvezo republikancev in socialistov.

²¹ Metod Mikuž, *Svet med vojnama (1918–1939)* (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1966), 136.

²² »Dobromisleči liberalci, antiklerikalci in prostožidarji v duhu latinskih dežel 19. stoletja, ki so leta 1931 z miroljubno revolucijo prevzeli oblast od Burbonov, niso mogli niti obrzdati družbenega vrenja španskih revnih slojev, tako v mestih kot na podeželju, niti ga ublažiti z učinkovito družbeno, t. j. zlasti agrarno, reformo«. – Eric Hobsbawm, *Čas skrajnosti: svetovna zgodovina 1914–1991* (Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 2000), 149.

²³ Mark Mazower, *Temna celina – dvajseto stoletje v Evropi* (Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002), 21.

Toda šibkost republikanskih vlad se je pokazala prav pri neuspešnem reševanju ključnih družbenih problemov/konfliktov, ki so obremenjevali špansko družbo vse od leta 1808. Vlada je sicer sprejela zakon o agrarni reformi (septembra 1932), vendar je bilo njeno izvajanje prepočasno, kar je povzročilo nezadovoljstvo in upornost kmečkih slojev, ki so jo spodbujali tudi anarhisti. Prav tako je postajal industrijski proletariat ob naraščajoči brezposelnosti vse bolj nezadovoljen s socialno politiko vlad, kljub uzakonitvi 8-urnega delavnika, kar se je odražalo v porastu stavkovnega vala. Tudi odprta vprašanja regionalizacije države vlade niso izpeljale do konca, saj je samo Katalonija dobila status avtonomne dežele, medtem ko Baskom in Galičanom ni uspelo uresničiti svojih avtonomnih narodnostnih pravic.

Perečega problema vojske kot stebra konservativnih sil vlade tudi niso razrešile v svoj prid, saj je le-ta – kljub predčasni upokojitvi nekaj tisoč častnikov – ostala še naprej politično angažirana proti republiki. Nasprotovala je republikanskim političnim ukrepom, še posebno uvedbi regionalizma, ki ga je ocenila za ogrožanje celovitosti Španije. Zato ne preseneča, da so vojaški krogi avgusta 1932 prvič poskusili strmoglaviti republiko; tedaj niso uspeli, so pa leta 1934 ustanovili Špansko vojaško zvezo,²⁴ katere cilj je bil zrušiti republiko in jo zamenjati z vojaško diktaturo. Vlada je z ustanavljanjem republikanskih milic in z jurišno gardo sicer poskušala omejiti moč vojske, vendar je med tem zaradi neizpolnenih obljub izgubila zaupanje širših množic in posledično večino v kortesu. Iz povedanega lahko zaključimo, da je bila republika za špansko desnico neustrezen, njej nasprotni režim, vendar pa tudi vsem delom znotraj leveice ni ustrezala oziroma ni izpolnila upov o daljnosežni in nepreklicni družbeni reformi. In prav nezadovoljstvo zaradi počasnosti parlamentarnih in birokratskih postopkov je povzročilo nesoglasja in neenotnost znotraj leveice, kar je nazadnje pripeljalo do konca njene prevlade ter do novembrskih volitev 1933; to je bilo v času, ko je svetovna gospodarska kriza dosegla vrh, in leto, v katerem sta v Nemčiji prišla na oblast Hitler in nacizem.

Parlamentarne volitve 17. novembra 1933 so oblast podelile desnici, levičarske stranke pa so doživele hud poraz, tudi zaradi volilne abstinence anarhistov in mnogih razočaranih levičarjev. Glavno vlogo na desnici je prevzela največja parlamentarna stranka, konservativna katoliška stranka *CEDA*,²⁵ ki je želela preoblikovati republiko v korporativno katoliško državo (h kateri je težila tudi prejšnja Riverova diktatura). V obdobju naslednjih dveh let (1934 in 1935), ki so ga republikanci in socialisti označili za črno dvoletje (*bienio negro*), je vladajoča desnica odpravila reforme iz t. i. rdečega dvoletja (1931–1933), torej spremembe na verskem, izobraževalnem, regionalnem in socialnem področju. Korenito poslabšanje socialnih razmer je povzročilo porast stavkovnega gibanja, ki je doseglo vrhunec v jesenskem uporu 1934 v Asturiji.

²⁴ Le-ta postane središče zarote večine visokih vojaških voditeljev/generalov, samih monarhistov in konservativcev. Zarotniške organizacije desničarjev v španski armadi so združevale leta 1936 nad pet tisoč oficirjev in generalov ter nad dva tisoč podoficirjev. – Aleš Bebler, »Bralcem na pot,« *Naši Španci: zbornik* (Ljubljana: Borec, 1978), 9.

²⁵ *Confederación Español de Derechas Autónomas* (Španska konfederacija avtonomnih desničarskih skupin); konservativna katoliška stranka pod drugo republiko.

To je bil upor, ki je kmalu dobil vsa obeležja revolucionarnega razrednega boja, hkrati pa je manifestiral prvo delavsko zavezništvo v praksi.²⁶

Anarhistična in socialistična sindikalna centra sta se sporazumela za sodelovanje, priključili pa so se jima tudi do tedaj skoraj politično nepomembni komunisti; v tem zavezništvu je bila ustvarjena enotna delavska fronta. Vstaja v Asturiji je bila dobro pripravljena in vsi razredno zavedni rudarji so imeli enotno stališče o vstaji: »Ker so fašisti v Madridu prevzeli oblast, jim odgovarjamo s svojo proletarsko revolucijo.«²⁷ Delavsko-kmečka oblast v Asturiji je za svojo obrambo ustanovila celo nekakšno rdečo armado. Vstajo so spremljali tudi napadi na postojanke civilne garde, na cerkve, samostane in druge javne stavbe po vaseh in mestih vse Asturije; seveda je prišlo tudi do neljubih ekscesov in pobojev. Madridska vlada je morala zaustaviti širitev revolucionarnega procesa, ki sta ga tako delavstvo kot meščanstvo štela za državljansko vojno; zato je odobrila vojaški poseg tujske legije in španskih maroških čet, ki jih je vodil general Franco, in asturijska vstaja je bila v štirinajstih dnevih krvavo zadušena. Prav to vstajo mnogi označujejo, ne brez utemeljenosti, kot generalko za državljansko vojno (1936–1939).

Po zatrtju vstaje v Asturiji je sledila silovita vladna represija jeseni in pozimi 1934/35; množične aretacije so zajele prek 30.000 političnih upornikov. Anarhistični sindikati so bili tedaj potisnjeni v ilegalo, pretežni del vodstva socialističnih sindikatov pa so zaprli. Spomladi 1935 je levica začela postopoma okrevati, kar se je videlo tudi v pospešenih pripravah na zavezništvo med republikansko levico in socialisti, s ciljem, da se v prihodnosti uprejo fašizmu. Hitro okrevanje levice je pritrtilo stališču nemajhnega števila ljudi na desnici, predvsem skrajnih (falangisti/fašisti, monarhisti), da je bila v mesecih, ki so sledili dogodkom v Asturiji, zapravljen dragocena priložnost za razbitje levice in uničenje republike, in to z vojaškim udarom. V nasprotju s to nedemokratično potjo je bil vrh vladajoče katoliške stranke *CEDA* prepričan, da je desnica sposobna doseči »popolno oblast« z volitvami. In prav odločitev za parlamentarne volitve je – zaradi specifičnega večinskega volilnega sistema – hkrati pomenila združevanje interesno različnih gibanj tako na desnici kot na levi, kar je samo še utrdilo in potrdilo nepremostljivo polarizacijo španske družbe.

V.

Že spopad v predvolilnem času je pokazal pospešeno polarizacijo, do katere je prišlo v preteklih petih letih, pri čemer je Ljudska fronta zahtevala odločno vnovično uveljavitev socialne politike iz let 1931–1933, desnica pa radikalne ustavne spremembe, še posebno specifičnega večinskega volilnega sistema. Apokaliptični značaj vizij obeh strani o tem, kaj naj bi pomenila zmaga nasprotnika, je bil zgovoren dokaz

²⁶ 5. oktobra je bila proglašena Asturijska komuna – po Pariški komuni (1871) – kot uspeh prve delavske vstaje takšnih razsežnosti v zahodni Evropi.

²⁷ Thomas Hugh, *Španija proti Španiji: kronika državljanske vojne* (Ljubljana: Cankarjeva založba, 1969), 68.

njune nesposobnosti za soobstoj. Za Ljudsko fronto bi zmaga desnice vodila naravnost v fašizem, za desnico pa bi zmaga Ljudske fronte pripeljala do boljševistične revolucije;²⁸ resnici na ljubo je treba povedati, da volilna programa obeh taborov ne dajeta osnove za takšne radikalne zaključke.

Mesec dni pred volitvami, 15. januarja 1936, sta podpisali levi republikanski stranki (Republikanska zveza in Republikanska levica) s socialistično stranko in njenimi sindikati (*UGT*), sindikalistično stranko, komunistično stranko in marksistično delavsko stranko *POUM*²⁹ (t. i. trockisti) sporazum o oblikovanju Ljudske fronte; le-ta je določal tudi program tako sestavljene koalicije. Če pogledamo na podpisani sporazum objektivno, le-tega sploh ne moremo imeti za revolucionarnega, prej za privolitev delavskih strank v sprejetje programa republikancev. V njem je bil namreč govor o ponovni uveljavitvi zakona o agrarni reformi, nadalje o reformi kortesa, občin, šolstva, o finančni reorganizaciji, zaščiti male industrije in uvedbi javnih del. Skratka, ta liberalni program jasno izključuje socialistične zahteve po nacionalizaciji zemlje in bank, pa tudi delavski nadzor nad industrijo: »Republika, kakršno si predstavljajo republikanci, ni republika, ki bi si zastavljala razredne, socialne in ekonomske cilje, ampak režim zrele demokratične svobode, porojene iz javnega interesa in družbenega napredka.«³⁰ Program je torej predvideval vrnitev na politiko liberalne republikanske vlade z majhnimi programskimi dopolnili. V javnosti je veljalo splošno prepričanje, da je Ljudska fronta jamstvo tako za uveljavitev korenitih družbenih in socialnih reform kot tudi za zaustavitev rastoče napadalnosti tabora politične desnice in fašizma. Še posebno je španska demokratično usmerjena javnost z naklonjenostjo gledala na obljubo leve koalicije o popolni amnestiji za politične obsojence iz katalonskega in asturijskega upora jeseni 1934, kar se je po njeni zmagi na volitvah tudi zgodilo. Ne nazadnje je predvidena amnestija bistveno prispevala tudi k odločitvi voditeljev anarhističnih sindikatov, da na volitvah podprejo Ljudsko fronto.

Parlamentarne volitve v kortes 16. februarja 1936 zagotovo predstavljajo kulminacijo politične polarizacije španske družbe, ki je vodila v vojni spopad, hkrati pa je volilni rezultat z zmago Ljudske fronte pomenil tudi nedvoumno sporočilo ključnim političnim dejavnikom v mednarodni skupnosti, tj. zahodnim demokracijam, fašističnim silam ter Sovjetski zvezi (in posledično Kominterni).³¹

Te volitve so prvič v zgodovini druge republike (1931–1939) pomenile enakovreden spopad med velikima, kohezivnima levima in desnima zavezništvo; prvo je dobilo nekaj več kot 4,8 milijona glasov, drugo nekaj manj kot 4 milijone, medtem ko je bil center z manj kot pol milijona prejetimi glasovi tako rekoč politično nevpilven. Ob povedanem velja spomniti na uveljavljeni večinski sistem, ki je na eni strani

²⁸ Blinkhorn, *Demokracija in državljanska vojna v Španiji*, 47.

²⁹ *Partido Obrero de Unificación Marxista*.

³⁰ Broué in Témime, *Španska revolucija in državljanska vojna*, 63.

³¹ O mednarodnem odzivu na spopad »dveh Španij« gl. Avgust Lešnik, »'Nuestros Espanoles': donesek k vlogi jugoslovanskih/slovenskih prostovoljcev v španski državljanski vojni 1936–1939,« *Pripravki za novejšo zgodovino*, št. 2 (2010): 68–74.

silil v ustanavljanje velikih predvolilnih koalicij političnih strank (tudi programsko raznorodnih, kot je bilo to v španskem primeru, tako na levici kot desnici), na drugi strani pa je podelil zmagoviti strani (levemu bloku) nesorazmerno večje število poslanskih mest glede na prejete volilne glasove. Viri sicer navajajo različne podatke, odražajo pa dejansko razmerje moči v kortesu, in to v prid levemu bloku: 257 proti 184 poslancem desnice (127) in centra (57).³²

Ob volilni zmagi levega tabora seveda ne gre spregledati, da se Ljudski fronti niso pridružili anarhisti, brez dvoma najbolj pomemben revolucionarni dejavnik v španski družbi, so pa voditelji anarhističnih strank v zadnjih dneh volilne kampanje podprli Ljudsko fronto, in to proti tradicionalni praksi bojkotiranja volitev (*no votad*), kar je slednji prineslo okoli 800.000 glasov, odločilnih za njeno zmago nad desnico. Pomen tega preobrta je izjemen za nadaljnji tok španskih dogodkov, saj so anarhisti dotlej na splošno nasprotovali političnemu delovanju – strankam, volitvam in parlamentu – v korist vztrajnemu sindikalnemu boju, veri v spontano revolucijo in ideji o revolucionarni splošni stavki.

Zmaga Ljudske fronte je bila za desni, konservativni tabor prej presenečenje kot ne. Konservativne sile – predvsem tiste, ki so zastopale interese cerkvene in posvetne aristokracije ter njene privilegije – so črpale svojo moč iz še vedno močnih ostankov fevdalizma v Španiji. S temi interesi so sovpadali tudi interesi vojaških vrhov in pristašev monarhije (alfonzisti³³ in karlisti³⁴). Vsi naštetni se niso mogli sprijazniti z obstojem republike in njene postopne liberalno-demokratske preobrazbe. Španska desnica je po bolečem porazu vztrajno trdila, da volitve niso bile pravilne, saj ne odražajo resničnega stanja politične volje španskega ljudstva; na tej osnovi je zgradila svoj legitimni upor proti vladi Ljudske fronte. Seveda ne gre prezreti, da je desnici manjkala skupni, povezovalni element; tega je našla v Španski falangi (formalno ustanovljeni leta 1933) in njeni ideologiji, ki je poudarjala obrambo tradicionalnih španskih institucij, hkrati pa je bila zelo blizu nemškemu nacizmu in italijanskemu fašizmu, kar se je kazalo tudi v njenem programu (26 točk).³⁵ Na volitvah februarja 1936 nastopi sama

³² Manuel Tuñón de Lara, »Španska državljanska vojna,« v: *Zgodovina revolucij XX. stoletja*, II. (Ljubljana: Komunist, 1971), 86.

³³ Iz vrst monarhistov, ki so zahtevali restavracijo Alfonza XIII.

³⁴ Karlizem je bil zagrizeno monarhistično in ultra tradicionalistično gibanje z močno podporo kmetov, v glavnem v Navarri. Karlisti, privrženci španskega pretendenta za prestol don Carlosa in njegovih naslednikov, so se v treh državljanskih vojnah, 1833–1839 in 1847–1849 na strani don Carlosa (Carlos María Isidro de Borbón) ter 1872–1876 na strani don Carlosovega vnuka (Carlos María de los Dolores de Borbón) bojevali proti liberalcem, republikancem in socialistom.

³⁵ *Falange Española* je v svojem programu prevzela mnoge fašistične vzorce: uporaba nasilja, ki služi »regeneraciji naroda«, težnja po diktaturi, militaristične ideje itn. Prav tako so falangisti prevzeli del fašističnega sporazuma glede sindikatov, ki naj bi bili skupna organizacija delodajalcev in delojemalcev, kar je v bistvu prirojena ideja korporativizma. Program je dokaj nedorečeno omenjal tudi agrarno reformo (kar je bilo v Španiji še posebej akutno in aktualno vprašanje), zato pa je bolj poudarjal spoštovanje privatne lastnine. Falanga je sprejela tudi mitologijo španskega nacionalizma in imperializma (podobno kot v drugih fašizmih). Začetnik falangistične doktrine José Antonio Primo de Rivera (sin diktatorja generala Miguela Prima de Rivera) je razglasil, da je »Španija osvojila neznane kontinente od morja in barbarstva ... zaradi svojega občutka katolicizma, tj. univerzalizma ... Osvojila jih je, da bi

in doživi odmeven polom zato, ker ne pride v kortes.³⁶ Njen čas šele prihaja, saj bo prek nje prišla nujna zunanja pomoč fašističnih držav v državljanski vojni; slednja bo falangi ponudila tudi možnost pridobivanja članstva, še zlasti potem, ko bo leta 1937 v nacionalnem, antirepublikanskem taboru postala državna stranka (*FET*).³⁷

Ko je v Španiji prevzela oblast nova vlada Ljudske fronte, se je začelo obdobje radikalizacije, ki so ga spremljale provokacije tako z leve kot desne. Desničarske organizacije (od monarhistov do falangistov) so ustanovljale lastne oborožene milice in začele izvajati teror nad levičarji in republikanci. Desničarski teroristi so ubili prek petdeset znanih osebnosti levice in delavskega gibanja. Levica je prav tako odgovorila s terorjem, posebno anarhisti. Očividec se spominja: »Provokacije so bile spontane in tudi na skrivaj nadzorovane. Imele so namen destabilizirati špansko družbo in se hkrati odzivati temu dogajanju. Bile so grozljive v svojem nasilju in krutosti in so zdaj postale nekaj običajnega v španskem političnem življenju. Dežela se je čedalje bolj polarizirala, in to je dobivalo skoraj histerične razsežnosti. Množice demonstrantov so polnile madridske trge, povsod je bilo videti plakate s Stalinovim obrazom, v vladi pa se je razpasla retorika revolucije.«³⁸

Ko je poleti 1936 desnica napadla republiko, so se razdori na levisi in neizprosne delitve v vrstah španskih socialistov izkazali kot ključni dejavnik ranljivosti demokratičnega gibanja. Upor generalov proti republikli je bil ne le začetek tistega, čemur pravimo državljanska vojna, pač pa tudi tistega, kar je A. Ramos-Oliveira označil s sintagmo *subguerra civil* (vzporedna državljanska vojna),³⁹ namreč medsebojno uničujoče obračunavanje med socialisti, republikanci, komunisti, anarhisti, anarhosindikalisti in siceršnjimi privrženci levice. To zapleteno notranjo situacijo je moč razbrati tudi iz znamenitega Orwellovega dela *Poklon Kataloniji*.⁴⁰

V letih 1936–1938 je v Španijo prispelo okoli 40.000 prostovoljcev – protifašistov iz 54 evropskih, ameriških, azijskih in magrebskih držav⁴¹ (med njimi je bilo prek 1900 Jugoslovancev, od teh okoli 570 Slovencev),⁴² da bi se borili na strani

lahko vključila njihove prebivalce v splošni načrt rešitve«. O tem gl. Stane Južnič, *Novejša zgodovina: izbrana poglavja* (Ljubljana: Univerzum, 1981), 306–11 (Španski avtoritarizem).

³⁶ Broué in Témime, *Španska revolucija in državljanska vojna*, 37.

³⁷ 19. 4. 1937 je Franco izdal dekret o zedinjenju falange in karlistov ter tako v nacionalistični Španiji ustvaril eno samo (enotno) stranko – *FET (Falange Española Tradicionalista y de las JONS)*. *JONS (Juntas de Ofensiva Nacional-Sindicalista)*, Nationalsindikalistične ofenzivne skupine so bile dejansko fašistične skupine, nastale leta 1931, ki so se združile s falango leta 1934.

³⁸ Stephen Koch, *Dvojna življenja: vohuni in pisatelji v sovjetski vojni ideji proti zabodu* (Ljubljana: Mladinska knjiga, 1995), 331.

³⁹ Antonio Ramos-Oliveira, *Historia de España* (Mexico City: Compañía General de Ediciones, 1952).

⁴⁰ Gl. Peter Vodopivec, »O Orwellovem 'premišljevanju' o Španiji,« v: *Poklon Kataloniji* (Ljubljana: Modrijan, 2009), 227–28.

⁴¹ »Potrebno je poudariti, da ti borci niso bili niti plačanci niti, razen v redkih primerih, pustolovci. Bojevali so se za svojo stvar«. – Hobsbawm, *Čas skrajnosti*, 152.

⁴² O dilemah pri izbiri kriterijev za umeščanje prostovoljcev po nacionalnem sestavu, konkretno med Jugoslovane, gl. Lešnik, »'Nuestros Espanoles',« 86–88 in 89–108 (Seznam jugoslovanskih/slovenskih prostovoljcev).

republike.⁴³ Njihove vojaške enote so bile izraz mednarodne solidarnosti s španskim ljudstvom.⁴⁴ Z dejanji so dokazovale, da je boj španskega ljudstva hkrati boj vsega naprednega človeštva proti fašizmu in fašističnim vojnim pohodom. Tej trditvi pritrjuje ne nazadnje tudi dejstvo, da so v drugi svetovni vojni borci mednarodnih brigad nesporno odigrali izjemno pomembno vlogo pri organizaciji odporiškega gibanja ali narodnoosvobodilnega boja v mnogih evropskih državah pod fašistično/nacistično okupacijo, tudi na jugoslovanskih tleh.

* * *

Edvard Kocbek, vodilni mislec slovenskih krščanskih socialistov, je v eseju Premišljevanje o Španiji (1937)⁴⁵ zapisal še danes aktualno misel: »Kdor bo pisal zgodovino o teh strašnih dnevih in se bo otrešel vseh poenostavljanj, bo moral reči, da je resnica o španski vojni razdeljena,⁴⁶ kakor so razdeljeni njeni ljudje. Na obeh straneh se godijo krute stvari, obe strani sta krvavi, noben tabor ni izvzet od krivde na mučenju, ubijanju, požigih in ostalih nečloveških dejanjih. To je treba reči zato, ker večina evropskega tiska poroča tako, da nehote vzbuja predstavo o belem ali 'pravičnem' ter o rdečem ali 'ubijalskem' taboru. Če pa je zares potrebno kak tabor posebej ošibati, potem je to fašistični tabor, ki se postavlja za branilca krščanstva, pa pri tem nekrščansko nastopa.«⁴⁷

Le tisti, ki so naklonjeni zgodovinskim poenostavitvam, gledajo na špansko državljansko vojno samo kot na spopad in krvavo obračunavanje med liberalno demokracijo in konservativizmom tradicionalnih vladajočih slojev, med fašizmom in komunizmom, med desnico in levico. Vsekakor je ta vojna vse to tudi bila. Vendar ni bila le enostavno soočenje. Niti republikanci niti uporniki (frankisti), ki so se radi imenovali nacionalisti, niso imeli popolnoma jasne politične usmeritve. V vrstah upornikov so bili falangisti, monarhisti (karlisti, alfonzisti), nemški nacisti, italijanski fašisti; za republiko pa anarhisti, komunisti, socialisti, trockisti, Baski in Katalonci. Vsak od teh političnih tokov in interesov se je boril za svoje posebne cilje, ki pa niso imeli vedno skupnih imenovalcev.

⁴³ Med tujimi prostovoljci je bilo največ Francozov (ok. 10.000), Italijanov (ok. 3.350), Nemcev (ok. 3.000), Poljakov (ok. 3.000), Američanov (ok. 3.000), Angležev (ok. 2.000), Avstrijcev (ok. 2.000) idr. Pomenljivo je, da se je na Francovi strani borilo zgolj kakih 1000 tujih prostovoljcev.

⁴⁴ Gl. Avgust Lešnik in Ksenija Vidmar Horvat, »Španske prostovoljke: historično-sociološka študija primera solidarnosti v transnacionalnem kontekstu,« v: *Ženske na poti, ženske napoti: migrantke v slovenski nacionalni imaginaciji* (Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2014), 227–49.

⁴⁵ Edvard Kocbek, »Premišljevanje o Španiji,« v: *Dom in svet*, 1937, št. 3, 90–105. Ponatis v: *Kriza revije »Dom in svet« leta 1937: zbornik dokumentov* (Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2001), 155–74. S tem kritičnim člankom – o vlogi Cerkve v Španiji – je E. Kocbek povzročil hud in daljnosežen razkol med slovenskim katoliškim izobraženstvom.

⁴⁶ Večinoma se pisci o španski državljanski vojni delijo po »rdeče-beli« črti/gledanju: na prijatelje španske demokracije in »objektivne« razlagalce španskega fašizma. O tem gl. Peter Vodopivec, »Zgodovinske in Španska državljanska vojna,« v: Broué in Témime, *Španska revolucija in državljanska vojna*, 477–86.

⁴⁷ *Kriza revije »Dom in svet« leta 1937*, 164.

Če sintetiziramo, potem za špansko državljansko vojno lahko rečemo, da so bili v njej bistveni in odločilni razredni interesi. To je bil boj med tradicionalno strukturo oblasti in silami napredka, zbranimi okrog republike. Bil pa je tudi ideološki boj: boj idej, ki so se izključevale. V vsem tem je bila španska državljanska vojna tudi katalizator svetovne konfrontacije med fašizmom in antifašizmom.⁴⁸ Ko se je vojna končala, v Španiji ni bilo nič rešeno. Frankistična vojaška diktatura, ki je zavladala z oboroženo silo, je ustvarila le navidezno stabilnost. Frankistična zmaga je konzervirala nasprotja, ki so bila zgodovinsko zrela za razrešitve. Potemtakem je Španijo zgolj obdržala v izolaciji od svetovne zgodovine za nadaljnjih trideset let ...⁴⁹

Viri in literatura

Literatura:

- Bebler, Aleš. »Bralcem na pot.« V: *Naši Španci: zbornik*. Ljubljana: Borec, 1978.
- Blinkhorn, Martin. *Demokracija in državljanska vojna v Španiji (1931–1939)*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 1995.
- Broué, Pierre in Émile Témime. *Španska revolucija in državljanska vojna*. Ljubljana: Delavska enotnost, 1986.
- Hobsbawm, Eric. *Čas skrajnosti: svetovna zgodovina 1914–1991*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče, 2000.
- Hugh, Thomas. *Španija proti Španiji: kronika državljanske vojne*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1969.
- Indič, Trivo. »Španski socializem i gradanski rat 1936–1939: sukobi unutar pokreta i njihove puke.« V: *Španjolska 1936–1939*, 62–105. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Globus, 1986.
- Južnič, Stane. *Novejša zgodovina: izbrana poglavja*, 306–11. Ljubljana: Univerzum, 1981.
- Kocbek, Edvard. »Premišljevanje o Španiji.« V: *Kriza revije »Dom in svet« leta 1937: zbornik dokumentov*, 155–74. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2001.
- Koch, Stephen. *Dvojna življenja: vohuni in pisatelji v sovjetski vojni ideji proti zabodu*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1995.
- Lešnik, Avgust in Ksenija Vidmar Horvat. »Španske prostovoljke: historično-sociološka študija primera solidarnosti v transnacionalnem kontekstu.« V: *Ženske na poti, ženske napoti: migrantke v slovenski nacionalni imaginaciji*, 227–49. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2014.
- Lešnik, Avgust. »Jugoslawen in Spanischen Bürgerkrieg.« *JahrBuch für Forschungen zur Geschichte der Arbeiterbewegung*, št. I (2006): 37–51.
- Lešnik, Avgust. »'Nuestros Espanoles': donesek k vlogi jugoslovanskih/slovenskih prostovoljcev v španski državljanski vojni 1936–1939.« *Prispevki za novejšo zgodovino*, št. 2 (2010): 68–108.
- Mazower, Mark. *Temna celina – dvajseto stoletje v Evropi*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 2002.
- Mikuš, Metod. *Svet med vojnama (1918–1939)*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1966.
- *Preispitivanje prošlosti i istorijski revizionizam: (zlo)upotrebe istorije Španskog građanskog rata i Drugog svetskog rata na prostoru Jugoslavije*. Beograd: Udruženje Španski borci 1936–1939, 2014.
- Ramos-Oliveira, Antonio. *Historia de España*. Mexico City: Compañía General de Ediciones, 1952.
- Ravbar, Alojz. *Zakaj je padla španska republika*. Ljubljana: Borec, 1971.
- Tuñón de Lara, Manuel. »Španska državljanska vojna.« V: *Zgodovina revolucij XX. stoletja*, II. Ljubljana: Komunist, 1971.

⁴⁸ O tem gl. *Preispitivanje prošlosti i istorijski revizionizam: (zlo)upotrebe istorije Španskog građanskog rata i Drugog svetskog rata na prostoru Jugoslavije* (Beograd: Udruženje Španski borci 1936–1939, 2014).

⁴⁹ Hobsbawm, *Čas skrajnosti*, 149.

- Vodopivec, Peter. »O Orwellovem 'premišljevanju' o Španiji.« V: *Poklon Kataloniji*, 227–48. Ljubljana: Modrijan, 2009.
- Vodopivec, Peter. »Zgodovinoisje in Španska državljanska vojna.« V: Pierre Broué in Émile Témime, *Španska revolucija in državljanska vojna*, 477–486. Ljubljana: Delavska enotnost, 1986.

Avgust Lešnik

CONFLICT BETWEEN »THE TWO SPAINS« FROM THE VIEWPOINT OF THE SOCIAL STRUCTURE OF THE SPANISH SOCIETY AND CLASS OPPOSITIONS WITHIN IT

SUMMARY

The military conflict between »the two Spains« – the militaristic and the democratic – deeply polarised the local/Spanish public as well as the global public during the 1930s. While the domestic conservative forces (aristocracy, Falangists, monarchists, Carlists, the Catholic Church, etc.) and the military junta were supported by the German Nazism and Italian fascism, the democratic global community actively supported the defence of the Spanish Republic, led by the legally elected coalition of the Popular Front (socialists, Republicans, communists, anarchists, anarcho-syndicalists, etc.).

The reasons for the extreme political polarisation of the Spanish society stem from its history as well as its class structure. The accumulated social problems were, as confirmed by the analyses, a consequence of Spain's specific historical development as well as the unwillingness of the governing structures to tackle those problems resolutely. During the 19th century Spain finally lost its global imperialist position and was mostly bypassed by the industrial and liberal-democratic revolution. Consequently, Spain was still mainly a rural-agrarian state at the beginning of the 20th century (more than 70 % of its active population was involved in agriculture). The general underdevelopment of Spain was personified and strengthened by the powerful institutions of the Church and the army. Both institutions, together with the large estate owners and financial oligarchy, represented the pillar of the conservative, reactionary, right-wing forces in the country. Their programme was based on the conservation of the past values/principles of hierarchy, authority and centralism, while simultaneously fostering aggressive Catholicism and intolerance for democracy, republicanism, workers' movements and its ideology.

After World War I the social tensions revealed themselves in numerous uprisings of the rural population and labour strikes. The governing (right-wing) political structure, yet again, replied with a military coup (Primo de Rivera, 1923). The military-monarchist dictatorship succumbed to mass social and political riots. In June 1931 the republican majority proclaimed the (Second) Republic in the Cortes. In December 1931 Spain adopted a new constitution, providing for a range of democratic freedoms: freedom of political organisation and action, freedom of press, freedom of religion, gender equality, dissolution of marriage, abolishment of noble privileges, separation of Church and state, separation of school and Church, etc. All of this caused a strong reaction, especially by the clericalist side and its party. In the reactionary circles the Second Republic was labelled an enemy of religion and Christianity.

In the period between 1931 and 1933, named the »red biennium« by the right-wing, several governments from the republican-socialist coalition were in power. The discontent of the right-wing grew because of the implementation of the democratic freedoms enshrined in the constitution as well as because of the fear of the oligarchs that the Republic would compromise the landed property and, in general, use social measures to serve the interests of workers and peasants. However, the weakness of the republican governments was specifically evident from the unsuccessful and slow resolution of the key social problems/conflicts which had burdened the Spanish society ever since the Napoleon's occupation in 1808, especially the agrarian and regional question. The governments also failed to find a favourable solution to the urgent problem of the army as the pillar of the conservative forces, as it remained politically engaged against the Republic. The government strove to limit the power of the army by establishing republican militias and the Assault Guard, but in the meantime it lost the trust of the masses due to the unfulfilled promises and, consequently, the majority in the Cortes.

The right-wing won the parliamentary elections of 17 November 1933 and the left-wing parties suffered a severe defeat. The main role on the right-wing side was taken over by the largest parliamen-

tary party, the conservative Catholic party, CEDA, whose aim was to transform the republic into a Catholic corporatist state. During the next two years (1934–1935), labelled the »black biennium« by the republicans and socialists, the governing right-wing abolished the reforms implemented during the »red biennium« (1931–1933), i.e. the amendments in the religious, educational, regional and social areas. A drastic deterioration of the social conditions strengthened the strike movement and caused a political crisis leading to new parliamentary elections on 16 February 1936.

The accelerated polarisation which had taken place in the previous five years became evident already in the pre-election campaign. The apocalyptic visions that both sides ascribed to the potential victory of the opponent were a clear evidence of the impossibility of their coexistence. The Popular Front claimed that the victory of the right wing would lead directly to fascism, while the right wing was certain that the victory of the Popular Front would entail a Bolshevik revolution (these radical statements were not confirmed by the election programmes of both sides). The victory of the Popular Front/left wing at the elections on 16 February 1936 signified the beginning of the social/socialist revolution for the right wing, causing an irreconcilable counter-revolution.

General Franco's *Pronunciamiento* (17 July 1936) thus only announced the termination of a longer process and final reckoning between the "two Spains", i.e. the traditional Spain, fixed on the past, and the Spain of the awaited/desired social revolution of the republican-proletarian orientation, which was supposed to tackle the multiple pending social-economic and regional questions and, last but not least, accelerate the democratisation and modernisation processes. When the war ended, nothing was solved in Spain. Franco's military dictatorship ensured its reign by armed force, but it only created an apparent stability as it preserved the conflicts, in the historical sense ripe for resolution. Therefore Spain was kept in isolation from the world's history for another thirty years.